

FAGONA VODIYSIDA SUV XAVFSIZLIGINING KELAJAGI VA BARQAROR BO'LGAN STRATEGIK YO'NALISHLAR.

Kodirov Raxmatjon Nomonovich,

Gidrotexnika va meliorativ inshootlar kafedrası dotsenti. q.x.f.f.d PhD

Annotatsiya: Maqolada suv muammolari ortib borayotgan talab va iqlim cheklovlari sharoitida ko'rib chiqiladi. Unda mamlakatning transchegaraviy suvga juda bog'liqligi, samarasiz sug'orish tufayli tuproq degradatsiyasi muammolari ta'kidlangan va suvdan foydalanish samaradorligi va ekologik barqarorlikni oshirish uchun 2020–2030 yillarga mo'ljallangan qishloq xo'jaligi strategiyasi doirasidagi siyosat islohotlarining muhimligi ta'kidlangan.

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы водоснабжения в контексте растущего спроса и климатических ограничений. Подчеркивается высокая зависимость страны от трансграничных водных ресурсов, проблемы деградации почв из-за неэффективного орошения, а также важность реформ в рамках Сельскохозяйственной стратегии на 2020–2030 годы для повышения эффективности использования воды и экологической устойчивости.

Kalit so'zlar: sug'orish, transchegaraviy suvga bog'liqlik, yer osti suvlari, orol dengizi havzasi, tuproq degradatsiyasi, barqaror rivojlanish, ekologik siyosat, iqlimga moslashish.

Ключевые слова: ирригация, трансграничная зависимость от воды, грунтовые воды, бассейн Аральского моря, деградация почв, устойчивое развитие, экологическая политика, адаптация к изменению климата.

Криш: Jahon okeani ulkan energiya akkumulyatori vazifasini bajaradi va Quyoshdan keladigan energiyaning katta qismini o'zlashtiradi. SHuchuk suv resurslari doimiy ravishda qayta tiklanadigan daryo oqimi, ko'llar, muzliklar, suv omborlari va yer osti suvlaridan iborat. Suvni boshqarishning asosi daryolarning yer usti oqimi bilan ifodalanadi. Suv resurslaridan optimal foydalanishni tanlash iqtisodiyotning rivojlanish istiqbollari va, suv resurslaridan foydalanishni hisobga olishi kerak. 2030-yilga kelib gektariga o'rtacha 7,5 tonnagacha don hosildorligiga erishish rejalashtirilgan, bunda don ekinlari umumiy ekin maydonining 15 foizigacha egallaydi. Issiq va qurg'oqchil iqlimi tufayli O'zbekistonda suv nafaqat qishloq xo'jaligida balki asosiy inson ehtiyojlarini ta'minlashda ham muhim ro'l o'ynaydi O'zbekiston Respublikasi Markaziy Osiyodagi eng zich joylashgan mamlakatdir. 2023-yil iyul holatiga ko'ra, uning doimiy aholisi 348904,2 ming kishiga yetdi. Aholining qariyb 48 foizi qishloq joylarda istiqomat qiladi va ularning turmush tarzi to'liq qishloq xo'jaligi va unga bog'liq tarmoqlarga bog'liq. Mamlakatning geografik xususiyatlari uning suv va energiya ta'minotiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Bu vaziyatni bir nechta asosiy fikrlar belgilaydi:

Birinchi dan, Orol dengizi havzasining umumiy oqimining atigi 9,6% O'zbekiston hududida shakllanadi, bu Qozog'iston (2,1%) va Turkmaniston (1,2%) ga qaraganda kamroq daryo oqimining aksariyati Qirg'iziston (25,1%) va Tojikiston (43,4%) tog'laridan boshlanadi, ammo bu resurslardan mintaqadagi barcha mamlakatlar foydalanadi. Biroq, O'zbekiston eng yuqori suv iste'moliga ega mintaqaning asosiy daryolari - Sirdaryo va Amudaryodan olinadigan umumiy suvning 39,3%. Taqqoslash uchun, Turkmaniston 22,87%, Tojikiston 13,05%, Qozog'iston 11,07% va Qirg'iziston 0,8% dan ko'p bo'lmagan miqdorda foydalanadi. Yana bir muhim ko'rsatkich bu transchegaraviy suvga bog'liqlik koeffitsiyenti bo'lib, u mamlakatga chet eldan kiradigan daryo oqimining ulushini aks ettiradi. O'zbekiston uchun bu ko'rsatkich juda yuqori - 77%, faqat Turkmanistondan 94% ga oshib ketgan, Qozog'istonda esa 42% ni tashkil qiladi. SHundan 52,291 milliard kub metri Amudaryo havzasidan

Ikkinchi dan, O'zbekiston yiliga 94,736 milliard kub metr daryo suvini oladi. SHundan 54,321 milliard kub metri Amudaryo havzasidan va 42,451 milliard kub metri Sirdaryo havzasidan keladi. O'zbekiston barcha qo'shni davlatlar bilan chegaradosh va mintaqaning markazida joylashganligi sababli, ba'zi daryolar qo'shni davlatlarga oqib o'tishda davom etmoqda. O'zbekistondan oqib chiqadigan suv miqdori 48,460 milliard kub metrni tashkil etadi, shundan 37,852 milliard kub metri Amudaryo havzasidan va 11,228 milliard kub metri Sirdaryo havzasidan. O'zbekistonning o'zi taxminan 9,701 milliard kub metr daryo suvini ishlab chiqaradi.

Uchinchi dan, ichki suv resurslariga 525 ta ko'l va 53 ta suv ombori kiradi. Surxondaryo, Qashqadaryo va CHirchiq daryolarining yuqori havzalarida umumiy maydoni 154,2 kvadrat kilometr bo'lgan 525 ta muzlik mavjud. Biroq, daryolar jami taxminan 18 000 ta O'zbekistondagi eng muhim suv resurslari hisoblanadi. Ular notekis taqsimlangan: tekisliklarda har kvadrat kilometr atigi 20 metr daryo, tog'li hududlarda

esa daryo tarmog'ining zichligi ancha yuqori. Bu tog' daryolari kema qatnovi uchun yaroqsiz, ammo gidroyenergetika salohiyatiga boy. To'rtinchidan, daryolar tekisliklarga yetib borgan sari, ularning oqimining katta qismi sug'orish uchun kanallar orqali yo'naltiriladi, boshqa qismi esa bug'lanadi yoki tuproqqa singib ketadi. Natijada, ko'plab daryolar qurib, qumlarda yo'q bo'lib ketadi. O'zbekiston ichida faqat Amudaryo va Sirdaryo Orol dengiziga yetib boradi. Biroq, so'nggi yillarda, sug'orishga bo'lgan yuqori talab tufayli, bu daryolar suvlarining faqat kichik bir qismi hozirda Orol dengiziga yetib boradi.

To'rtinchidan, O'zbekiston suv resurslarining muhim tarkibiy qismi bu yer osti suvlari bo'lib, u mintaqaning ekologik tizimlarini qo'llab-quvvatlaydi. Qurg'oqchil, sug'oriladigan hududlarda yer osti suvlari ko'pincha chuchuk suvning yagona manbai hisoblanadi. O'zbekistonda 100 ga yaqin ma'lum yer osti suv konlari mavjud, ulardan 77 tasi chuchuk suv zaxiralari. Bular 69 ta shahar, 335 ta shaharcha va qariyb 3000 ta qishloq aholi punktlarini suv bilan ta'minlaydi.

So'nggi 50 yil ichida sanoat va qishloq xo'jaligining jadal rivojlanishi O'zbekistonning chuchuk suv zaxiralari ta'sir ko'rsatdi. yer osti suvlari zaxiralari 35% ga kamaydi va ba'zi suv qatlamlari ruxsatsiz suv olish inshootlarini qurish va nazoratsiz suv olish tufayli kamayib ketdi. SHuni ta'kidlash kerakki, qishloq xo'jaligining jadal rivojlanishi va yerlardan foydalanishning kengayishi yer osti suvlarining degradatsiyasiga va tuproqning yomonlashishiga olib keldi. yer usti suv qatlamlari uchun mavjud drenaj tizimlari yetarlicha samarali emas, bu esa yer osti suvlari sathining ko'tarilishiga va yer yuzasiga yaqinlashishiga olib keladi, bu esa tuproqning degradatsiyasi va sho'rlanishiga olib keladi. Bunday muammolar, ayniqsa, O'zbekistonning Sirdaryo va Jizzax viloyatlarida va Qozog'istonning qo'shni hududlarida yaqqol ko'rinib turibdi.

Tuproq qatlamining holati suv mavjudligi va yer osti suvlari chuqurligi bilan bevosita bog'liq bo'lib, buqishloq xo'jaligi ekinlari hosildorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Global oziq-ovqat xavfsizligi ma'lumotlari quyidagi xulosalarni ochib beradi: Dunyo bo'ylab 1,7 milliard kishi qashshoqlikka tushib qolish xavfi ostida; 2019-yilda Misr umumiy don importining 70 foizini Rossiyadan olgan va 2021-yilga kelib, misrliklarning 41 foizi ba'zan oziq-ovqat sotib olishga qurbi yetmagan; Rossiya ta'minotiga bog'liq bo'lgan yana bir mamlakat Keniyada vaziyat yanada og'irroq: 2021-yilda aholining 69 foizi ba'zan oziq-ovqat sotib olishga qurbi yetmagan. Bu asosan Rossiyaning global oziq-ovqat ishlab chiqarishdagi salmoqli ulushi bilan bog'liq: bug'doy va arpaning 30%, makkajo'xorining 20% va kungaboqar yog'ining 50% dan ortig'i. Bu ikki mamlakatning qishloq xo'jaligi mahsulotlari eng kambag'al aholi uchun muhim oziq-ovqat manbai hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan, qishki bug'doy yetishtirishda sug'orish rejimlarini o'rganish juda muhim, chunki mineral o'g'itlarning samaradorligi tuproqning optimal namligini saqlashga bevosita bog'liq. Ilmiy adabiyotlarga ko'ra, qishki bug'doyning suvga bo'lgan

ehtiyoji va rivojlanishi biologik xususiyatlarga, tuproq sharoitlariga va o'sish fazalariga qarab o'zgaradi. Qishloq xo'jaligi ekinlari, ayniqsa sug'oriladigan dehqonchilik sharoitida kuzgi bug'doy uchun tuproq namligi hosildorlikka ta'sir qiluvchi asosiy omil hisoblanadi. Oddiy (optimal) namlik sharoitida bug'doy 45°S gacha bo'lgan issiqlikka bardosh bera oladi, bu O'zbekistonda vegetatsiya davrida keng tarqalgan haroratdir. Xulosa qilib aytganda, hosildorlikka sug'orish rejimi bevosita ta'sir qiladi, shu bilan birga o'g'itlarni to'g'ri qo'llashni ta'minlaydi. SHuningdek, tuproqning xususiyatlari, iqlim sharoitlari va qishloq xo'jaligiga yangi texnologiyalarni integratsiyalashni hisobga olish muhimdir.

Foydalangan adabiyotlar

- 1.Mirzadjanov K. M. Voda daet jizn vsemu suщestvu / Проблемы razvitiya xlopkovodstva i zernovodstva/Tashkent, 2004, 60-60b.
- 2.Kadirov R.N. Kuzgi bug'doyning Asr va Durdona navlari dalasining yer -suv muvozanati. //Ekologiya xabarnomasi. -2018. №11 -19-21 betlar.
- 3.YUNEP. Global ekologik hisobot (Global Environment Outlook). – Nayrobi, so'nggi nashr.